Yu. V. Pavlenko

STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF THE ETHNIC SOCIETY

The matter of the category «ethnos» is unveiled via the conception of a social organism which is comprehended as a unity of three subsysteme: economical, socio-political and cultural. Persistent contracts in the frames of a social organism lead to its transformation into an ethnocultural community which is characterized by common language, culture and everyday life and national self-consciousness. Assuming ethnocultural properties, a social organism is transformed into an ethnosocial one. The unity of the ethnosocial and ethnocultural communities is a norm of the historic development. It is consolidated in the course of ethnogenesis and is lost in the process of ethnodisintegration.

Formation of a new ethnos occurs on the basis of disintegration and radical changes in formations of the previous time and genesis of the new culture is a process of synthesis and qualitative transformation of various traditions which underlie appearance of the new cultural and ideological system. «Dominant» traditions which oust «recessive» ones become a foundation of the new traditon. Dominant traditions are, as a rule, traditions of the ruling top or traditions of that subethnos which life-promoting system becomes a leading one.

The ethnocultural tradition exists till it is a ground of the world outlook and guarantees a success in practical activities. Otherwise traditional stereotypes become a ritual and are not able to aim people at activities. It results in destruction of relations in a social organism and its crisis.

The fortune of the nation depends on whether it can overcome the crisis and retain its social organism and, having lost the social organism, restore it again. Only under these conditions proper development of the original national culture is possible. The loss of its own social organism by the people leads to its dissolution among other peoples or to inferior life as a scattered ethnic group which has no common civil life.

ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОСТЕЙ (за матеріалами фінального палеоліту Середземноморської області)

В. Ю. Коєн

Три рівні класифікації археологічних комплексів — тип індустрії, індустрія, технокомплекс — співвіднесено з трьома рівнями етнічних спільностей: общиною, племенем та етнокультурною спільністю.

Етногенез — один з провідних напрямків реконструкції історичних процесів первісності. Істотним досягненням у цій галузі є розуміння етносу як об'єктивної спільності людей, що формується незалежно від їх волі та свідомості в межах тієї чи іншої історичної доби[1]. Процеси виникнення етносів обмежені історико-етнографічними утвореннями. Їх поширення здійснюється різними шляхами, будується на підставі усвідомлення єдності походження. Хоча етнічні стосунки та етнічна свідомість не обмежуються сферою матеріальної культури[2], не викликає сумніву, що сталі прояви в матеріальній культурі відбивають деякі соціально-етнічні реалії, тобто мають, насамперед, конкретно-історичне значення. На користь цього свідчать також деякі опосередковані дані.

Сучасні первісні народи стали об'єктом вивчення, зазнавши вже значного впливу цивілізації. Більшість з них — це суспільства з деформованими етнічними структурами. У цьому випадку матеріальна культура зберігає традиційні компоненти, але втрачає можливості для розвитку[3]. Контакт з розвинени-

© В. Ю. КОЄН, 1997

ми суспільствами зруйнував традиційні територіальні межі, порушив природній розвиток етнокультурних процесів. Тому метод екстраполяції етнографічних реалій на конкретно-історичні суспільства минулого має обмежені пізнавальні можливості. Пріоритетне значення слід віддати моделюванню, тобто використанню даних етнографії як науки, зіставленню її категоріального апарату з археологічними схемами.

Вивчення етнічних процесів у палеоліті має ряд особливостей, оскільки не завжди може бути з'ясована достовірність археологічних реконструкцій відносно до етнічної реальності. Методичні засади вирішення цієї проблеми також можуть пов'язуватися з кореляцією археологічних моделей і етнографічних категорій у контексті конкретно-історичного аналізу.

Сучасне палеолітознавство розвивається у напрямку пошуку та пояснення локальних відмінностей у матеріальній культурі. Строкатість історичного процесу знайшла відображення в концепції археологічної культури, що призвело до виникнення різноманітних типологічних схем. Цей підхід значно обмежив можливості порівняльного аналізу етнокультурного розвитку великих регіонів. Крім того, типологічний метод визначає різні та подібні риси у матеріальній культурі тільки однопланово. Для вирішення цих проблем потрібні класифікаційні принципи, що дозволяли б виявити відмінності — подібності на різних таксономічних рівнях.

Історію розвитку конкретного етносу деякою мірою відбиває періодизація археологічної культури. Однак її характеристики не вичерпують етнічної структури суспільства як через обмеженість археологічних джерел, так і через об'єктивну різноманітність форм існування етносу, варіантів етнічних спільностей, їх ієрархічності[4]. Таким чином вивчення етнічної структури палеолітичного суспільства треба будувати на ієрархічних класифікаціях, що створило б умови для порівняльного аналізу різних типів культурних явищ та етнічних спільностей.

Середземноморську область палеолітичної культури виділено ще на початку XX ст.[5]. Тривалий час її дослідники спиралися на різночасові археологічні матеріали. І досі не з'ясовано, коли та внаслідок чого ця область формується, які її характеристики, зональна структура та етнокультурний склад населення. О. О. Формозов[6] та М. О. Бадер[7] вже на підставі конкретно-історичного аналізу показали своєрідність культур Криму та Кавказу в межах Східного Середземномор'я. Однак на новому етапі досліджень середземноморська область як історична спільність виходить із вжитку в науковій літературі. Стадіальні уявлення, що існували раніше, не підтвердились археологічними матеріалами, а спільні типологічні ознаки великого територіального поширення ще не розглядались у етнічному плані.

У фіналі плейстоцену (X—IX тис. до н. е.) культурно-історичний процес у цьому регіоні розвивався за загальними закономірностями, що дозволило встановити зонально-історичну структуру Середземноморської області та етнокультурний склад її населення до початку процесів неолітизації[8]. Разом з тим між археологічними комплексами Середземномор'я у фінальному плейстоцені — ранньому голоцені простежуються відмінності на різних таксономічних рівнях. Порівняння окремих комплексів на великих територіях практично не дає результатів, оскільки їх формування обумовлено не тільки екологічними, але й культурно-історичними чинниками. Виходячи з цього, відмінності та подібності між комплексами визначаються на трьох рівнях: «тип індустрії», «індустрія», «технокомплекс».

«Тип індустрії» відбиває своєрідність комплексів окремих пам'яток, яка виникла в межах однієї індустрії. Він фіксується на рівні типів знарядь, змін в їх обробці, метричних показниках, процентному складі в комплексі. «Індустрія» виступає поняттям вищого таксономічного рівня. Вона пов'язана з комплексами кількох пам'яток, має певні риси варіабельності, географічно та хронологічно обмежена. Своєрідність індустрій визначається на рівні техніко-морфологічних груп знарядь, їх структури та співвідношення. «Технокомплекс» поєднує вже групу подібних індустрій чи групу культур, що характеризується складом широкого політетичного рангу, яка відрізняється специфікою типів однієї загальної сім'ї артефактів, за якими вбачають широкий

конгломерат дії чинників середовища, економіки та технології[9]. Археологічний матеріал показує, що в межах технокомплексів індустрії можуть мати значні відмінності, своєрідний локальний генезис, даючи разом з тим початок типологічно різним індустріям, що дозволяє розглядати їх як політетичні системи[10]. Наприклад, індустрії, що складають східний ареал азіль-романельського технокомплексу (шан-кобинська, сосруцька, Куіна-Туркулуй) мають своєрідний вигляд, оскільки характеризуються великою долею геометричних мікролітів, специфічними типами трапецій тощо. Враховуючи легко зрозумілі відміни у типологічному визначенні тих чи інших комплексів, спільні та відмінні риси в системі «тип індустрії», «індустрія», «технокомплекс» встановлюються досить об'єктивно. Найскладнішим є питання про ті етносоціальні утворення, що стоять за цією класифікаційною структурою.

Типологічним еквівалентом археологічної культури у фінальному палеоліті є «індустрія»[11]. Археологічні культури цього часу в етнічному плані пов'язуються з племенем[12]. Таке співвідношення має умовний характер, оскільки класичні племена з розвиненою самосвідомістю склалися під час та під впливом колоніальної системи[13]. Враховуючи цю обставину, племена фінального палеоліту повинні розглядатися як етнічні групи, що формуються[14].

Більшість дослідників сходяться на тому, що термін «плем'я» може бути використаний також у тому випадку, коли первісні колективи без соціального статусу існують як етнічні спільності[15]. Тоді під племенем розуміють «групу, що заселяє певну територію та володіє певним правом на її господарське та ритуальне використання, відрізняється особливою мовою чи діалектом та члени якої пов'язані фактично чи фіктивно як родичі». Така група налічує 450—500 осіб[16]. Однак такі племена не завжди характеризуються однорідністю мови. Частіше вони виступають як територіальні одиниці без єдиної системи керівництва[17]. Іноді такі спільності називають діалектно-культурними, а не соціально-економічними. Показниками їх вважають слабкий зв'язок між локальними групами[18].

Центральним поняттям у концепції племені є наявність чи відсутність усвідомлення єдності у його членів. Наявність усвідомлення єдності та відмінності від інших утворень — провідні риси класичного визначення етносу[19]. Дійсно, етнічна свідомість виступає певною передумовою стабільного розвитку первісних груп. Однак усвідомлення єдності — продукт історичного розвитку не тільки з точки зору соціально-економічного процесу, але й результату розвитку окремого етносу.

Деякі гомогенні культури фінального палеоліту, наприклад, шан-кобинська, динамічно розвиваються протягом кількох етапів. Їх індустрії відносно однорідні. Отже для цих культур можна передбачити досить високий ступінь етнічної свідомості, що виникає поза системою структур керування, вождівства тощо. Але на завершальному етапі шан-кобинської культури групи, що її складають, стають більш відокремленими, що не могло не позначитися змінами в етнічній свідомості. Гетерогенні культури фінального плейстоцену існують відносно короткий час. Але в період, що передує неолітизації, цей тип культурних явищ стає домінуючим. Наприклад, гірськокримська культура дає варіабельність вже по ряду етнографічних ознак: індустрія, антропологічний склад населення, обряд поховання[20]. Очевидно, гетерогенні культури раннього голоцену, що розвивались вже в умовах кризи мисливського господарства, мали менш розвинену етнічну свідомість. Можливо, що рівень розвитку етнічної свідомості у фінальнопалеолітичних суспільствах виявляється в конкретно-історичній ситуації залежно від типу культури — гомогенної чи гетерогенної. Обгрунтовано точку зору, що слід відрізняти первинні передумови формування етносу (спільна територія, єдність соціально-економічного життя, подібність мови та культури) та другорядні (етнічна свідомість), що виникають на базі первинних[21].

Самосвідомість формується у межах конкретного етносу на основі спільності культури та мови[22]. Однак у межах племені чи «проетносу» фінального палеоліту етнічна специфіка не могла реалізуватися повністю. На думку М. М. Чебоксарова та І. Л. Чебоксарової, у цей час складаються більші спільності — співплемінності — групи племен, що живуть на суміжних терито-

ріях, говорять на діалектах однієї мови та володіють багатьма спільними рисами культури[23]. Дещо інакше цю точку зору сформулював С. О. Арутюнов — «племена доби мезоліту... доцільно розглядати не як незалежні спільності, а в складі більших спільностей — співплемінностей»[24]. Таким чином, плем'я — лише один з компонентів етнічної структури фінальнопалеолітичного суспільства, один з типів етнічних спільностей. Ця теза підтверджується й археологічними матеріалами.

За археологічними даними більшість індустрій фінального плейстоцену — раннього голоцену Середземноморської області належать до варіантів більших таксономічних одиниць — технокомплексів. Виходячи з того, що схожість культури є домінуючим та обов'язковим типом зв'язку для етнічної спільності первісності, можна припустити, що технокомплекси відбивають єдності рівня етнокультурних спільностей. Виходячи з цього припущення, можна простежити на конкретному матеріалі динаміку етнічних процесів у фінальному палеоліті Середземномор'я.

У X—IX тис. до н. е. в Середземноморській області виділяються такі етнокультурні спільності: азіль-романельська, фінально-епіграветійська (південноєвропейська зона), іберо-маврська (північноафриканська зона), кебарансько-натуфійська і зарзійсько-імеретинська (передньоазіатська зона). Степи Причорномор'я та Приазов'я складали «контактну» зону, населення якої лишило і культури, що входили в ці спільності, і своєрідні культурні явища, не інтегровані в ці процеси[25].

Етнокультурні спільності фінального плейстоцену займали великі території. Так, азіль-романельська спільність простиралась на півдні Європи від Піренеїв до Кавказу. До її складу входили азільські культури Піренеїв, Перігору, Провансу, Лангедока, культура бувер'єн, романельська, Куіна-Туркулуй, шан-кобинська та сосруцька. Географічне поширення цих племен показує, що на значних територіях вони розташовані смугами, чергуючись з племенами фінальноепіграветійської спільності. Остання складається з 7—9 культурних явищ, пов'язаних з п'ятьма зонами на Апеннінському півострові, комплексами Греції, Югославії, Подністров'я та остромерзької групи. Іберомаврська етнокультурна спільність займала майже всю зону північної Африки. Більш компактна географія у племен кебарансько-натуфійської та зарзійсько-імеретинської етнокультурних спільностей.

У процесі виникнення великих етнічних спільностей важливе місце посідає територіальний чинник. Приклад смугастого поширення азіль-романеллі показує, що не завжди культури розвивалися в безпосередньому контакті одна з одною. Велике територіальне поширення, різна, часто локальна, генетична база окремих культур не дозволяє розглядати ці спільності як усвідомлені. Можна припустити, що в даному випадку етнічна консолідація здійснювалась на підставі культурно-лінгвістичних чинників.

Мову часто і справедливо називають формою існування культури[26]. Вона могла виступати як нездоланний бар'єр між близькими сусідами, так і мостом, що з'єднує географічно далекі культури. Поширення різних мов та діалектів могло привести до формування етнічних спільностей різних типів. Отже етнокультурні спільності фінального плейстоцену Середземноморської області мали етнолінгвістичне забарвлення. Коли етнос — усвідомлена культурно-мовна спільність, то в даному випадку йдеться про етноси, що формуються, чи «проетноси» без усвідомлення своєї єдності на рівні співплемінності.

Особливості формування етномовних спільностей добре відомі[27]. Однак лінгвістична безперервність передбачає наявність культурно-мовних центрів і тому не пояснює генезису названих спільностей. Взагалі етнічні спільності, що формуються на базі культурно-мовних контактів, побудовані на зв'язках інтеграційного типу. Великі етнокультурні спільності фінального плейстоцену цілком ймовірно розвивались у межах зв'язків іншого типу, коли окремі елементи системи не пов'язані з центром та існують в значній мірі незалежно. Сьогодні важко розкрити зміст цих зв'язків, оскільки вони не мають прямих етнографічних аналогів.

З початком голоцену культурно-історична ситуація у Середземномор'ї змінюється. Потепління та глобальна культурна трансформація призводять

до виникнення нових культур та етнокультурних спільностей. Однак загалом вони більш географічно обмежені, а культури, що їх складають, поширюються на суміжних територіях. Більшість комплексів раннього голоцену Західної Європи пов'язані з совтерською спільністю. Її східні культури знаходяться на Апеннінському півострові. У Подунав'ї та Північно-Західному Причорномор'ї совтерські елементи не відомі. За даними розкопок у гротах Руффіньяк, Бом де Монклю, Романьяно III тощо, більшість культур совтерської спільності має локальне походження[28].

На Дунаї складається своєрідна спільність Сшела —Кладовей —Лепенські Вір. Трансформація культури цієї спільності проходить через перехідні комплекси типу Падна А-А2[29]. З поширенням неоліту культури Кріш у середині VI тис. до н. е. вона зникає[30].

У Північно-Західному Причорномор'ї розвиваються комплекси понтійського тарденуазу. Вони обмежені на сході правим берегом Дніпра[31]. Ця єдність також може розглядатися як етнокультурна спільність. По-перше, простежуються відмінності між тарденуазом сходу Румунії, південного сходу та північного заходу Трансільванії[32]. По-друге, локальні прояви цієї спільності мають різний генезис: Гребеники, Гіржево — від комплексів Леонтіївка-Царинка; інші — від комплексів граветійської традиції та від пам'яток типу Атаки на Дністрі[33]. По-третє, господарська діяльність населення складає три різні моделі[34].

З аналогічними критеріями можна підходити до пам'яток кукрецького типу. Вони поширені в Нижньому Подніпров'ї, Північно-Західному Причорномор'ї, Криму та Приазов'ї. Кожному регіону притаманні своєрідні риси: Абузова балка, Кукрек, Їгрень VIII, Кам'яна могила[35]. Очевидно, що культури однієї спільності різною мірою зазнають впливів процесів неолітизації.

Виникає, на перший погляд, парадоксальна річ. З одного боку, поява гетерогенних культур супроводжується послабленням зв'язків у племені, посиленням уособленості общин. З іншого, племена, що складають спільності, поширюються на суміжних територіях, а самі спільності географічно обмежені. Остання обставина, можливо, пояснюється формуванням структур інтеграційного типу, розвитком форм етнічної свідомості на рівні співплемінності.

Процеси неолітизації супроводжувались значними змінами етносоціального характеру. Очевидно, в цей час плем'я стає елементом соціальної організації суспільства, а великі етнокультурні спільності переростають у класичні інтеграційні структури первісності — співплемінності. Археологічним підтвердженням цього висновку можуть слугувати дані про поширення балкано-анатолійського, балкано-карпатського та західносередземноморського комплексів[36].

Не викликає сумнівів, що ранньородова община утворювала ядро структури фінальнопалеолітичного суспільства, а родина являла первинну ланку соціалізації індивіда[37]. Гіпотетично з діяльністю общини можна пов'язувати комплекси «типів індустрій». Як правило, вони виявляються на одній стоянці. Відкриті поселення (Молодово V, Осокорівка III-в, В'язівок тощо), що складалися з кількох жител, можна розглядати як селища общини, де кожне житло належало окремій родині. Порівняльний аналіз відкритих жител та печерних фінальнопалеолітичних пам'яток виявляє цікаву закономірність. Так, розміри будівель шан-кобинської культури збігаються з житлами відкритих поселень Азово-Чорноморського регіону. Вони поділяються на дві групи: великі (26—33 м^2) та малі (8—12 м^2)[38]. Ці типи співіснували на великих територіях. У соціологічному плані, згідно прийнятої точки зору, такі житла пов'язані з «простими» чи «парними» родинами. Але як пояснити, що більшість довгочасових фінальнопалеолітичних печерних поселень мають лише одне житло. У матеріальній культурі цього часу відсутні таксономічні одиниці нижчі за «тип індустрії». Отже у фінальнопалеолітичному суспільстві родина ще не виконувала функції культурного феномену, а її соціально-економічна роль у сучасній науковій літературі перебільшується.

Вище вже йшлося про те, що терміни «плем'я», «община» використовуються до фінальнопалеолітичного суспільства досить умовно. Деякі дослід-

ники в етногенетичному аналізі спираються на модель соціальної організації австралійського суспільства. Вона складається з трьох одиниць: локальна група (25 чол.), родова одиниця (175 чол.), регіональна група (500 чол.)[39]. Розміри цих груп можуть дещо змінюватися, але, незалежно від екологічної ситуації, зберігаються у різних народів у межах названих показників. Однак не існує вагомих підстав для екстраполяції цієї структури на фінальнопалеолітичне суспільство, історична своєрідність якого не викликає сумнівів.

На думку О. О. Формозова, починаючи з кінця мустьєрського часу формуються великі області, пізніше в мезоліті — племенні археологічні культури[40]. Проведений аналіз показує, що в фінальному палеоліті — «мезоліті» локальні археологічні культури та великі етнокультурні спільності існували в межах єдиних структур, а їх генезис мав взаємообумовлений характер.

Конкретний археологічний матеріал фінального палеоліту Середземноморської області підтверджує припущення про існування в первісності етнічних спільностей різного рівня[41]. Матеріальним виразом етнічної структури цього суспільства є класифікаційна система («тип індустрії», «індустрія», «технокомплекс»). Можна припустити, що їх генезис відбиває розвиток трьох типів етнічних спільностей (общини, племені та етнокультурної спільності). Отже, вивчення соціальної структури фінальнопалеолітичного суспільства виходить за межі відокремлення різних ознак общини. Етнічна спільність будується на різних типах соціальних зв'язків (спільність мови, культури, походження, території тощо). Протягом історичного процесу їх характер змінювався. Ці зміни взагалі й визначають типологічну структуру етнічних спільностей.

Примітки

[1] *Генинг В. Ф.* Этнический процесс в первобытности.— Свердловск, 1970.— С. 17, 21.

[2] Там же.— С. 13.

[3] *Bender B.* Gatherer-hanter to farmer: a social perspectiv // World Archaeology.— 1978.— № 2.— P. 204—222.

[4] *Бромлей Ю. В.* Опыт типологизации этнических общностей // СЭ.— 1977.— № 5.— С. 61.

[5] *Breuil H.* Les subdivision du Paléolithique Supérieur et leur signification // Congr. Intern. Anthr. et Archeologique Prehist.— Geneve, 1912.— P. 165—238; *Ефименко П. П.* Капсийцы — охотники и собиратели // ИГАИМК.— М.—Л., 1933.— Вып. 100; *Замятнин С. И.* О возникновении локальных различий в культуре палеолитического периода // Происхождение человека и раннее расселение человечества.— ТИЭ.— М.—Л., 1951.— Т. 16.

[6] *Формозов А. А.* Проблемы этнокультурной истории каменного века на территории Европейской части СССР.— М., 1977.

[7] *Бадер Н. О.* Историко-культурные области верхнепалеолитического и мезолитического времени в Восточном Средиземноморье.— Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— М., 1965.

[8] *Коен В. Ю.* К проблеме общего и особенного в развитии культур финала ледниковья Средиземноморской области // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР.— Тези доп.— К., 1989; *Коен В. Ю.* Этнокультурный состав населения Средиземноморской области в финале ледниковья (X—IX тыс. до н. э.) // Проблемы исследования памятников археологии Северского Донца.— Тез. докл.— Луганск, 1990.

[9] *Clarcke D. L.* Analytical Archaeology.— London, 1978.— 340 p.

[10] *Классификация* в археологии.— М., 1990.— С. 25.

[11] *Коен В. Ю.* Финальный палеолит горного Крыма.— Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1991.

[12] *Воеводский М. В.* Мезолитические культуры в Европе // КСИИМК.— 1950.— Вып. 31; *Формозов А. А.* О времени и исторических условиях сложения племенной организации // СА.— 1957.— № 1; *Rozoy J. G.* Les derniers chasseurs.— Charleville, 1978.— 612 p.

[13] *Шнирельман В. А.* Проблема доклассового и раннеклассового этноса в зарубежной этнографии // Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе.— М., 1982.— С. 224.

[14] *Генинг В. Ф.* Указ. соч.— С. 59.

[15] *Шнирельман В. А.* Протоэтнос охотников и собирателей // Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе.— М., 1982.— С. 100.

[16] *Birdsell J. B.* Basis demographic Unit // Current Anthropology.— 1973.— V. 14.— № 4.— P. 337.

[17] *Шнирельман В. А.* Протоэтнос охотников и собирателей...— С. 100.

[18] *Арутюнов С. А.* Этнические общности доклассовой эпохи // Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе.— М., 1982.— С. 67.

[19] *Бромлей Ю. В.* Этнос и этнография.— М., 1979.— С. 73.

[20] *Коен В. Ю.* Финальный палеолит...— С. 15—20.

[21] *Генинг В. Ф.* Указ. соч.— С. 23—27.

[22] *Шнирельман В. А.* Проблема доклассового...— С. 222.

[23] *Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А.* Народы. Расы. Культуры.— М., 1971.— С. 69.

[24] *Арутюнов С. А.* Этнические общности...— С. 67.

[25] *Коен В. Ю.* Финальный палеолит...— С. 2—4.

[26] *Чебоксаров Н. Н.* Проблема типологии этнических общностей в трудах советских ученых // СЭ.— 1967.— № 4.— С. 99.

[27] *Генинг В. Ф.* Указ. соч.

[28] *Escalon de Fonton M.* Du Paléolithique superieur au Mésolithique dans le Midi mediterranéen Francaise // BSPF.— 1966.— LXIII.— Fas. I.— P. 65—180; *Rozoy J. G.* Op. cit.; *Guerreschi A.* Hypothése concernant la continuité culturelle entre population du tardiglaciaire würmien de l'holocene antique en Italie // New in stone age archaeology.— Warsovie, 1987.— P. 55—61.

[29] *Radovanovic I* Ranoholocenska kremena industrija sa lokaliteta Padina u Derdapu.— Beograd, 1981.— 138 p.

[30] *Dumitrescu V., Bolomey A., Mogosanu F.* Les Civilisations d'une prehistoire de la Roumanie.— Bucarest, 1983.— 245 p.

[31] *Борисковский П. И.* Мезолитическая стоянка Казанка близ Кривого Рога // Памятники древнейшей истории Евразии.— М., 1975.

[32] *Paunescu Al.* Le Tardenoisien de l'est et du sud-est de la Roumanie // Dacia.— 1987.— № 1—2.— P. 3—19.

[33] *Станко В. Н.* К проблеме сложения гребениковской культуры // Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья.— К., 1986; *Paunescu Al.* Op. cit.— P. 17; *Черныш А. И.* Мезолит Поднестровья // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. Каменный век.— К., 1987.— С. 90.

[34] *Gatsow I.* The archaeological cultures of the late pleistocene and early holocene in the Western Black sea region, and their significance for the formation of the Neolithic flint industries // Origin of the chipped stone industries of the early farming cultures in Balcans.— Warsawa—Krakow, 1982.— P. 128.

[35] *Даниленко В. Н.* Неолит Украины.— К., 1969; *Станко В. Н.* Типы памятников и локальные культуры в мезолите Северного Причерноморья // МИА.— 1972.— № 185; *Телегін Д. Я.* Мезолітичні пам'ятки України.— К., 1982; *Нужный Д. Ю.* О своеобразии памятников кукрекской культурной традиции в Днепровском Надпорожье // Каменный век. Памятники. Методика. Проблемы.— К., 1989.

[36] *Garasanin M.* Les origines du Néolithique dans le Bassin de la Méditerranée et dans le sud-est Européen.— Krakow, 1980.— P. 58—72.

[37] *История* первобытного общества.— М., 1986.— Т. 2; *Куббель Л. Е.* Очерки потестарно-политической этнографии.— М., 1988.— С. 166.

[38] *Коен В. Ю.* Некоторые новые данные о культурно-историческом процессе в финале ледниковья Азово-Черноморского региона // РА.— 1992.— № 2.

[39] *Gamble Cl.* The palaeolithic settlement of Europe // Cambridge World Archaeology.— 1986.— P. 50—53.

[40] *Формозов А. А.* Проблемы этнокультурной...— С. 25.

[41] *Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А.* Указ. соч.— С. 69.

В. Ю. Коен

К ПРОБЛЕМЕ ТИПОЛОГИИ ЭТНИЧЕСКИХ ОБЩНОСТЕЙ
(по материалам финального палеолита Средиземноморской области)

Работа представляет попытку понять пространственные особенности финального палеолита Средиземноморской области в контексте разработок современной этнографии по проблеме этноса. Представляется вероятным, что в финале ледниковья складывалась иерархическая структура этнических общностей, распространение которых в материальной культуре отражают соподчиненные тексты: «тип индустрии», «инду-

стрия», «технокомплекс». Содержание и характеристика этих общностей со временем менялись. Следует отметить, что крупные этнокультурные общности финального палеолита формировались на основе языковой общности, тогда как в раннем неолите с ростом связей интеграционного типа возникают уже социальные образования — соплеменности.

V. Yu. Koen

CONCERNING THE PROBLEM ON TYPOLOGY OF ETHNIC COMMUNITIES (from Findings of the Final Paleolithic of the Mediterranean Region)

This work is an attempt to comprehend spatial properties of the final Paleolithic of the Mediterranean Region in the aspect of developments of the present-day ethnography on the problem of ethnos. It seems quite possible that at the final stage of the glacial period a hierarchial structure of ethnic communities was formed. Spreading of these communities is confirmed in the material culture by co-subordinated texte: «type of industry», «industry», «technocomplex». The matter and properties of these communities varied in time. It should be mentioned that large ethnocultural communities of the final Paleolithic were formed on the basis of the language community, whereas in the early Neolithic social formations — tribes — appeared following the growth of integration links.

СКОТАРСТВО ТА СПОСІБ ЖИТТЯ

К. П. Бунятян

Спосіб життя рухливих скотарів корелюється з типами скотарства.

Коли мова йде про спосіб життя людей, то мається на увазі організація виробництва, побуту та життя на рівні повсякдення, тобто, як конкретно жили люди, що та як виробляли та споживали. За структурою пізнання в археології, розробленою В. Ф. Генінгом, відтворення способу життя — це початковий етап археологічного дослідження, що виступає вихідним пунктом подальших соціально-історичних досліджень[1]. Разом з тим археологи використовують це поняття і для позначення однієї з сторін способу життя — міри осілості/рухливості населення. І це зрозуміло, адже саме ці категорії часто виступають визначальними для розуміння й всього способу життя. Хоча вся історія людства супроводжувалась пересуваннями з однієї території на іншу, в даному випадку йтиметься про спосіб життя, детермінований потребами скотарства.

Поділ суспільства на землеробські та скотарські, що стався за часів неолітичної революції або дещо пізніше[2], позначив фактично і два шляхи розвитку скотарства: інтенсивний у землеробських та екстенсивний у скотарських. У свою чергу екстенсивний тип скотарства призвів до винаходу різних способів випасу та утримання худоби[3], а разом з цим — до розмаїття способів життя. До цього слід додати, що скотарство, хоча й було головною сферою діяльності в багатьох суспільствах, та ніколи не було єдиною. Тому спосіб життя був детермінований й іншими причинами.

Щоб реконструювати за археологічними джерелами спосіб життя населення певного часу та певного господарського напрямку, треба мати уявлення про його основні різновиди та, головне, чинники, що їх детермінують. Вирі-

© К. П. БУНЯТЯН, 1997